

Selçuklularda Sur Yapısı ve Mancınık

Samet İKİBES^{*,1}

Araştırma Makalesi

Takvim-i Vekayi
ISSN: 2148-0087

Basım (Published): 30.06.2023
Kabul (Acceptance): 30.06.2023
Gönderi (Submitting): 14.03.2023

Cilt (Vol): 11
No (Issue): 1
Sayfa (Pages): 5-26

Adres:

¹Kocaeli Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü.
ORCID: 0000-0002-0116-9049

*Sorumlu Yazar (Corresponding);
E-mail: samet_ikibes@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Selçuklular,
Sur Duvarı, Mancınık, Kuşatma,
Ortaçağ.

TELHİS (ÖZ)

Yerleşim yerlerinin işgal gibi tehlikelerden korunması için sur duvarlarına ihtiyaç duyulmuştur. Sur duvarlarının boyutları, inşa tarihlerinden ve arazilerin yapısına göre değişiklik göstermesine karşın yapı itibariyle tarih boyunca aynı doğrultuda ilerlemiştir. Bu bakımdan Selçuklu sur yapıları da Bizans (Doğu Roma) gibi farklı medeniyetlerin kullanmış oldukları surlar ile yapı itibariyle benzerlik taşımaktadır. Surlar genel itibariyle seyirdim yerleri, burçlar ve kapılardan oluşmaktadır. Fakat daha karmaşık sur yapıları da bulunmaktadır. Seyirdim yerleri askerlerin surlar üzerinde yürümelerini, burçlar surların güvenliğini ve kapılar ise şehirlerden güvenli çıkış imkânı sağlayan bölümleridir.

Surların en büyük düşmanlarından biri mancınıklardır. Kuşatmalar esnasında mancınıklar, sur duvarlarını yıkma ve şehir halkını yıldırma amacıyla etkin bir şekilde kullanılmıştır. Tarih sahnesine ise M.Ö. 5-4. yy. da Çin de ortaya çıkmış ve Türkler yardımıyla Ön Asya ve Avrupa'ya yayılım göstermiştir. Mancınıklar genel itibariyle üç farklı tipte incelenmiştir. Bu tipler çekme sistemli, hibrit ve karşı ağırlıklı olarak isimlendirilir. Çalışma prensiplerine göre tipleri farklılık göstermektedir. Belirtilen üç farklı tip olasılıkla Selçuklular tarafından da kullanılmıştır. Ancak belirtmeliyiz ki Selçuklularda kullanılan mancınık tipleri hakkında bildiklerimiz kaynakların sınırlı sayıda vermiş oldukları bilgilerden öteye gitmemektedir.

Fortification Structure and Trebuchet in Seljuks

Research Article

ABSTRACT

Fortification walls were needed to protect settlements from dangers such as invasion. Although the dimensions of the fortification walls vary according to the construction dates and the structure of the lands, they have progressed in the same direction throughout history. In this respect, Seljuk fortifications are similar in structure to the fortifications used by different civilisations such as Byzantium (Eastern Rome). The fortification walls are generally composed of promenades, towers and gates. However, there are also more complex fortification structures. The promenades are the parts that allow the soldiers to walk on the walls, the towers are the security of the fortification and the gates are the parts that provide safe exit from the cities.

Trebuchets are one of the biggest enemies of fortifications. During the sieges, trebuchets were used effectively to destroy the fortifications and intimidate the people of the city. Trebuchets emerged in China the 5th-4th BC and spread to Asia Minor and Europe with the help of the Turks. Trebuchets are generally analysed in three different types. These types are named as traction system, hybrid and counterweight. Types differ according to their systems. These three different types were probably also used by the Seljuks. However, it should be noted that what we know about the types of Trebuchets used by the Seljuks does not go beyond the limited information provided by sources.

KEYWORDS

Seljuks, Fortification Wall, Trebuchet, Siege, Medieval.

1. GİRİŞ

Barınma en temel ihtiyaçlarımızdan birini oluşturmakta ve başlangıçtan günümüze kadar temel bir sorun teşkil etmektedir. Barınma ihtiyacı yalnızca doğa olaylarından korunma amaçlı olmayıp aynı zamanda farklı etnik gruplar ile yaşanan rekabetten de kaynaklıdır. Barınma yapıları, zamanla değişime uğramış ve sistemin gelişmesiyle bağlantılı olarak savunma yönleri de geliştirilmiştir. Örneğin Neolitik Dönem Çatalhöyük konut mimarisi dikkate alındığında yapıların bitişik nizamda tasarlanmış olduğu hemen dikkati çeker. Çatalhöyük'te oluşturulan mimari düzen sayesinde dışarıdaki tehlikelere karşı korunma sağlanmıştır. Nitekim konutların duvarlarının belirli bir yüksekliği bulunacak ve bu durum sur etkisi oluşturacaktır (Görsel 1).¹ Bu bakımdan sur sisteminin gelişim aşamasının oldukça erken tarihlerde başladığını belirtebiliriz.

2. SUR YAPISI

Askeri sistemin gelişmesiyle birlikte yerleşim yerlerinin daha korunaklı tasarlanmasına ihtiyaç duyuldu. Bu bakımdan yerleşim yerlerinin etrafı ahşap çitlerle çevrildi ve zamanla çit formundan uzaklaşıp kerpiçten veyahut taşlardan tasarlanmış sur formuna dönüştürüldü.

Surların geçilmezliği açısından yerleşim yerlerinin konumlanacağı mevkinin de önemi bulunmaktaydı. Muhammed b. Mansur b. Şai'd (lakabı Mübarekşah) dayanıklılık gözetilerek yerleşim yerlerinin dağ ve tepelerde kurulması gerektiği ve zeminlerinin tünel kazılmaya müsait olmamasının önemini vurgular (Uyar, 2006, s. 221). Mübarekşah aktardıklarıyla yerleşim yerlerinin olabildiğince dayanıklı mevkilerde konumlanması gerektiğini belirtir. Nitekim dağ ve tepe gibi engebeli arazilerde konumlanan şehirlerin fethi zor olacak ve sert zemini sayesinde rakiplerince tüneller kazılıp surları yıkılamayacaktır. Ayrıca iyi bir yerleşim yeri, korunaklı yapısına ek olarak tünellere de sahip olmalıydı. Fakat tüneller, İsmaililer (Haşşasiler) gibi devleti

---

¹ Çatalhöyük konutlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Hodder, I., Peter P. (2010). 'History House: A New Interpretation of Architectural Elaboration at Çatalhöyük. Religion in the Emergence of Civilization: Çatalhöyük as a Case Study. I. Hodder (Ed.). 163- 186. New York: University of Cambridge Press.

olumsuz yönde etkileyen gruplar tarafından kullanımlarını engellemek için sürekli gözetim altında tutulmalıydı.

Surlar genel itibariyle duvarlar, burçlar ve kapılardan oluşmaktadır (Akarca, 1998, s. 131). Duvarlar, surların ana yapısını oluşturmakta ve boyutları arazinin durumuna ve inşa tarihine göre değişiklik göstermektedir. Sur duvarlarında askerlerin rahatça hareket edebilmesi için seyirdim yeri olarak isimlendirilen yürüyüş alanları bulunur (Görsel 2). Seyirdim yerlerinin genişliği, Eskiçağ mimarlarından Philon'a göre 3.10 m. Vitruvius'a göre ise iki askerin rahatlıkla geçebileceği ölçülerde tasarlanmalıdır (Akarca, 1998, s. 136; Vitruvius, 2005, 1.5.3.). Seyirdim yerlerinin ön cephesi, askerleri karşı mücadeleden koruma amaçlı korkuluk duvarlarıyla çevrelenmiştir. Korkuluk duvarlarının mazgallı ve pencereci olmak üzere iki ana tipi bulunur. Araştırmacılar, mazgallı tipin pencereci tipe nazaran daha önce kullanılmaya başlandığını ve pencereci tipin mancınığın icadıyla yani yaklaşık M.Ö. 4. yy.'da ortaya çıkmış olduğunu aktarmaktadır (Akarca, 1998, s. 140). Ancak bu durum tartışmaya açıktır. Nitekim Bronz Çağı uygarlığı olan Hititlerin sur sistemlerinde pencere tipi kullanmıştır. Örneklerin arttırıla bileceği de dikkate alınmalıdır.

2.1. Burçlar

Burçlar surların güvenliğini arttıran mimari yapılardır. Arazi yapısı ve iki burç arası okçu menzilleri gözetilerek konumlanmış ve menzilli silahlar yardımıyla sur boyunca koruma sağlamışlardır. Plan olarak farklı tip ve şekillerde tasarlanabilmişlerdir. Ancak yuvarlak planlı burç tipleri, köşeli tiplere (kare, çokgen vs.) nazaran daha iyi görüş açısı sunmuştur. Örneğin burç altı saldırısı olduğunu düşünelim. Köşeli tip burçlar içerisindeki askerler, mazgallardan kule altına tam olarak sağlıklı bir görüş açısı bulunamazlar. Aksine yuvarlak burçlar içerisinde bulunan askerler, mazgallardan burç altına daha geniş görüş açısı bulacak ve köşeli tiplere nazaran rakiplerine daha iyi müdahalede bulunacaklardır.

2.2. Kapılar

Sur duvarlarının belirli alanlarında kapılar bulunmaktadır. Mevcut kapılardan en önemlilerini ana kapılar oluşturmalarına karşın dayanıklılık yönünden oldukça zayıflardır. Bu sebeple dayanıklılıklarını arttırma amaçlı belirli birtakım yollar izlenmiştir. Bu yolların en yaygını kapıların iki köşesine de burç eklenmesiyle gerçekleşir. Fakat kapıları savunmanın en etkili yolu yalnızca burç eklemek değildi. Nitekim avlu içerisinde kalan ve burçlarla desteklenmiş kapılar en etkili savunma tipini oluşturur. Burada amaç avlu sayesinde rakip askerlerin saldırı alanlarının daralması ve alanda sıkışan askerlerin burçların yardımıyla imha edilmesidir. Belirtmemiz gerekir ki avlu ne kadar fazla olursa ana kapılar da o kadar geçilmez olmaktadır.

Gizli tahliye kapıları da surlarda bulunan bir diğer kapıları oluşturmakta ve şehirden güvenli ve gizli çıkış imkânı sağlamaktaydı. Haçlılar, Antakya surlarını (1098) ihanet sonucu aşmış ancak bu esnada iç kaleyi henüz ele geçirememişlerdir. Selçuklu Antakya Valisi Yağısayan, uyanır uyanmaz çıkan kargaşalara şahit olmuş ve iç kalenin de düştüğünü sanıp dağ tarafında bulunan kapıdan şehri terk etmiştir (Öngül, 2016, II. s. 29). Sultan Muhammed Tapar ile Musul Emiri Çökürmüş arasında yaşanan anlaşmazlık sonucu Çökürmüş şehri teslim etmemiş bunun üzerine Sultan Muhammed Tapar Musul'u Kuşatmıştır. Çökürmüş, kuşatma esnasında surlarda bulunan küçük kapılardan askerlerini çıkartıp sultanın askerlerine saldırtmıştır (Sevim ve Merçil, 1995, s.104). Aktarılan tarihsel kayıtlar hem kalelerde hem de surlarda gizli tahliye kapılarının bulunduğu delili niteliğindedir.

3. KUŞATMA

Kuşatma, herhangi bir yerleşim yerinin ablukaya alınmasıdır. Bu bakımdan gerekli görüldüğü takdirde kuşatılan şehrin etrafı hendekler veyahut ahşap çitlerle çevrilebilirdi. Kuşatmalar mühim meseleler olduklarından dolayı öncesinde belirli ön hazırlığa ihtiyaç duyulur. Örneğin kuşatılacak şehrin konumu, erzak stokları ve hali hazırda bulunan asker sayıları hakkında bilgiler toplanmalıdır. Sarp arazide bulunan şehirler, kuşatma gereçlerinin kullanımını zorlaştırır ve buna ek olarak üstünlüğün kuşatılan tarafa geçmesine neden

olur. Erzak stokları ve asker sayıları birbirleriyle doğru orantılıdır. Erzak stokları ne kadar bol olur ise güç ile bağlantılı olarak hüküm altındaki asker sayısı da fazla olacak ve kuşatma altında geçen günler kısmen olumlu yön seyredecektir. Ancak kuşatma altında geçen günlerin sayısı arttıkça şehir halkı ve askerler bu durumdan psikolojik olarak olumsuz yönde etkileyeceğini de söylemeliyiz.

Bütün kuşatma hazırlıkları yapılır ve sonra şehir tamamen kuşatıldığı zaman yıkım hareketi hemen cereyan etmez öncelikle sulh yolu aranırdı. Bu yolla kuşatan taraf, sahip olduklarını ön plana çıkarıp (kuşatma silahları gibi) gücünü kuşatılan tarafa sergiler ve sulhun daha hayırlı olduğuna ikna etmeye çalışırdı. Eğer ki anlaşmaya varılamaz ise işte o zaman savaş kaçınılmaz olurdu. Fakat karşı taraf kuşatmayı bertaraf edemeyeceğini anladığı zaman, aman dileme (canının bağışlanması şartıyla teslim olma) olanağı da tanılıyordu. Süleymanşah (1084-1085) Antakya'yı mücadele ile karşılaşmadan teslim almış ancak iç kaledekiler belirli bir süre direniş göstermelerine karşın aman dileyerek teslim olmuşlardır (Urfalı Mateos, 2000, CXXII).

Haçlı Seferleri, yabancılar tarafından gerçekleştirilen kuşatmaların masumane olmayan yönlerini göstermektedir. Haçlılar, 1097 yılı içerisinde İznik'i kuşatmış ve şehir halkını yıldırım amaçlı öldürdükleri Selçuklu askerlerinin başlarını mancınıklar ile şehre fırlatmışlardır (Anonim Haçlı Tarihi, 2013, s.68) (Görsel 3). Ayrıca Haçlılar, kuşattıkları şehir halkı aman ile teslim olmasına rağmen yıkımlarına devam etmişlerdir. Kudüs düşmesine rağmen yine de Müslüman halk kılıçtan geçirilmişti (Runciman, 1989, s.220). Kuşatılan taraf açısından kuşatmaların kötü seyrini farklı kültürlerce de kısaca örnekleyelim. İlk olarak tarihe geçmiş "Vae Victis" özdeyişinden bahsetmemiz konunun selameti açısından önemli olacaktır. Roma, Galyalı komutan Brennus tarafından M.Ö. 4. yy.'da kuşatılıp yıkıma uğratılır. Bu sırada Romalılar, kurtuluş fidyesi ödemeyi önerir ve Brennus ise ancak kendi ağırlık ölçülerinin kullanılması şartıyla durumu kabul eder. Romalılar fidye tartılırken terazinin hileli olduğunu anlayıp Brennus'a şikâyetinde bulunurlar. Brennus bunun üzerine, kılıcını ağırlıkların üzerine atıp Vae Victis (kuşatılanların/fethedilenlerin vay haline) diyerek haykırır (Titus Livius, 1823, V.48). Moğollar ise kuşatmış oldukları şehirleri ele geçirmek için her yolu

denemişlerdi. Bu yolla şehir halkını yıldırma amaçlı öldürdükleri askerlerin yağlarını eritip mancınıklar ile şehre fırlattıkları dahi olmuştur (Johann De Plano Carpine, 2000, s. 82).²

4. MANCINIK

Mancınık genel itibariyle bir aksın atış kolunu kısa ve uzun olmak üzere iki bölüme ayıran mühendislik eseridir. İlk olarak M.Ö. 5-4. yy.'da Çin'de ortaya çıkmıştır. İbn Kesîr'in ifadelerine göre ise mancınık ilk defa, Nemrut'un Hz. İbrahim'i ateşe atmak üzere kullanıldığını aktarmaktadır (İbn Kesîr, 1995, I, s. 146). Fakat Ön Asya ve Avrupa'ya başta Türk Devletleri olmak üzere fetih hareketleri sonucu yayılım göstermiştir.

Mancınık kullanımını İslam ve Selçuklu tarihi bakımından değerlendirelim. İslam tarihi için Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (S.A.V.) 630 Taif kuşatması, Selçuklu tarihi için Tuğrul beyin 1043 Kazvin kuşatması mancınığın ilk kullanım tarihleridir (Fulton, 2018, s. 19; İbnü'l Esir, IX., 1999, s.388).

4.1. Mancınıkların Gelişim Seyri

Mancınık gibi ağır makineler üretilmeden önce ok, mızrak, cirit ve sapan menzilli saldırı silahı olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan sapanları, mancınıkların en ilkel basamağını oluşturduğunu söylememiz hiçte yanlış olmaz. Sapan, çeşitli malzemelerden üretilen iki kol ve taşların konumlandığı sapan ayasının bir araya gelmesiyle oluşur. Çalışma prensibi şu şekildedir. Sapan kollarının başın etrafında dairesel hareket yapılması sonucu fırlatılacak cisme gerekli ivme kazandırılır ve sonra sapanın bir kolu bırakıp cisim hedefe doğru fırlatılır. Gelişen sur yapısı, eski tip saldırı sistemini yetersiz bırakmış ve yeni mekanik savaş makinelerine ihtiyaç duyurmuştur. Olasılıkla mancınıklar, sapanların yetersizliği göz önüne alınması sonucu matematik ve fiziğin

---

² Ortaçağ kuşatmaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Gravett, C. (2000). *Medieval Siege Warfare*. Oxford: Osprey.; Petersen, L. I. R. (2013). *Siege Warfare and Military Organization in the Successor States (400-800 AD): Byzantium, the West and Islam*. Leiden: Brill Press.; Purton, P. (2009). *A History of the Early Medieval Siege C. 450-1200*. Great Britain: Boydell Press.; Purton, P. (2010). *A History of the Late Medieval Siege 1200-1500*. Great Britain: Boydell Press.

ortaklaşa ürünü olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Yani sapanlar, mancınık üretilmesi konusunda fikir vermiş ve bu yolda ilk basamağı oluşturmuş olmalıdır (Görsel 4).

Mancınıklar yapılan araştırmalar doğrultusunda iki ana tipe ve bir geçiş evresine /hibrit ayrılmıştır (Basista, 2004, s.2). Tipolojik farklılıklar, fırlatılacak cisimlere karşı kuvvet oluşturma açısından kaynaklanır. Birinci tip çekme sistemli (insan gücüne dayalı), geçiş evresi/hibrit (insan ve karşı ağırlığın kullanıldığı), ikinci tip yalnızca karşı ağırlık kullanılan mancınıklardır.

4.1.1. Çekme Sistemli Mancınık

Çekme sistemli mancınık, belirli bir gelişim aşamasına sahip mancınıkların en erken tipidir. Çalışma prensibi, kısa fırlatma kolunda bulunan halatların askerler yardımıyla çekilmesi usulüyle gerçekleşir. Askerler burada karşı ağırlığın görevini üstlenmekte ve fırlatılacak cisme karşı kuvvet açığa çıkarmaktadırlar. Yapılan çalışmalar bu mancınıkların 57-63 kilogram ağırlığındaki cisimleri 75 metreden uzağa fırlatabileceği yönündedir (Göksu, 2019, s.162). Fakat fırlatılacak cismin ağırlığı ve halatları çeken asker sayısı mesafe konusunda etkin rol oynayacağını da belirtmeliyiz.

Çekme tipli mancınıkların ilk arkeolojik kanıtı, Semerkant Pencikent Sarayında yer alan (7-8. yy.) duvar resminden gelmektedir (Saimre, 2006, s.64.) (Görsel 5). Ayrıca Bizans el yazmalarında da çekme tipli mancınık betimlemeleriyle karşılaşmaktayız (Görsel 6). Örnekleri karşılaştırdığımızda çekme tipli mancınının ergonomik bir yapıya sahip olduğu gözlemlenir.

İlerleyen dönemlerde çekme sistemli mancınıkların gelişkin sur sistemine yeterli etki oluşturamayacakları aşikardır. Fakat yine de işlevsel olabilirlerdi. Nitekim burçlarda bulunan okçuların ok atışlarını engelleme amaçlı burçlara seri atışlar yapabilirlerdi.

4.1.2. Karşı Ağırlık Mancınık

Eski tip çekme mancınıkların kalın surlara karşı etkisiz kalması sonucu yeni tip mancınıklara ihtiyaç duyuldu. Ağır cisimlerin fırlatılması esasına dayanan yeni tip, karşı ağırlık kullanılarak üretilen mancınıklardır.

Karşı ağırlık sistemi kendi içerisinde de gelişim göstermiştir. Öncelikle insan gücüne ilave olarak karşı ağırlığın kullanıldığı ve araştırmalarca hibrit olarak isimlendirilen mancınıklar üretildi. Hem insan gücüne hem de karşı ağırlık sistemine bağlı olan hibrit mancınık, tek başına karşı ağırlık kullanılan mancınıklara geçiş evresini oluşturur (Görsel 7).

Hibrit mancınıklar surlarda istenilen etkiyi oluşturmaması sonucu insan gücüne ihtiyaç duyulmayan mancınıklar üretildi. Bu tip mancınıkların nerede ve ne zaman ortaya çıktıkları konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır (Fulton, 2018, s. 30). Günümüze ulaşan en eski betimlemesi *Mardî et-Tarsûsî'nin "Tabsiratu Erbâbi'l-Elbâb Fî Keyfiyyeti'n Necât Fi'l-Hurûb"* eserinde gözlemlenir (Görsel 8). Mancınıkların atış kolları uzatılmış ve bu durum cisimlere uygulanan karşı kuvveti artırmıştır. Buna ek olarak mancınıklarda bulunan halatların uzunluk ölçüleri değiştirilebilmiş ve cisimlerin mancınıkları terk edeceği açı belirlenmeye başlanmıştır.

Fırlatılacak cisimlerin ulaşabileceği mesafeleri dikkate aldığımızda karşı ağırlığın doğrudan etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan üretilen mancınıkların atış menzilleri farklılık gösterecektir. Örneğin Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Kemân-ı Gav* mancınıklarının 2500 metrelik atış menzili olduğunu aktarmaktadır (Alaaddin Ata Melik Cüveynî, 2013, s. 515). Ayrıca günümüzde İngiltere'de deneysel arkeoloji kapsamında 30 ton karşı ağırlıklı mancınık üretilmiş ve motoru olmayan arabayı (yaklaşık 476 kilogram) 80 metre uzağa fırlatabilmiştir (Chevedden, Eigenbrod, Foley ve Soedel, 1995, s. 69).

4.2. Selçuklularda Mancınık

Selçuklu Dönemi edebi kaynaklar mancınık tipleri ve teknik özellikleri üzerine ayrıntılı bilgiler içermemektedir. Ayrıca kaynaklarda aktarılan mancınık isimleri de farklılık gösterebilmektedir. Genel itibarıyla mancınıklar

kullanım alanlarına göre farklı isimlendirilmiştir. Mevcut isimlendirmelerden bazıları Mancınık-1 Revân (yürüyen mancınık), Mancınık-1 Hufta (uyuyan mancınık), Mancınık-1 Gerdân (dönen mancınık), Mancınık-1 Div (en cüsseli mancınık), Kemân-ı Gav (atış menzili 2500 metre) ve Anadolu Selçukluları zamanında Sivas'ta üretimi yapılmış Karabuğra'dır (Erdoğan, 2004, s. 201,202.; Koca, 2002, s. 349). Mancınıkları kullanan birlikler ise mancınık-dârân veya heccârûn olarak isimlendirilir (Erdoğan, 2004, s. 203; Göksu, 2007, s. 326). Selçuklularda mancınık türü olarak ayrıca arrade (daha küçük boyutlu mancınık-Görsel 9) ve Çarh'ta³ (ok mancınığı- Görsel 10) kullanılmıştır.

Mevlâna ve İbn Bibî'nin aktardıkları doğrultusunda mancınıklardan kale ve burçlara taş ve nef (yanıcı madde) atıldığı yönündedir (Mevlâna, XI, 2011, s. 88,89; İbn Bibî, II, 1996, s. 46). Fakat taş ve nef dışında zehirli yılanlar ve arı kovanları gibi farklı malzemeler de kullanılmış olmalıydı (Gurstelle, 2004, s. 27).

Mancınıkların üretim maliyetleri tasarlanacak çeşitlerine göre farklılık göstermiştir. Örneğin güçlü sur yapısına sahip şehirlerin kuşatılması için gelişkin mancınıklar tasarlanmalı ve bu durum da maliyetlerini etkileyecek olmalıydı. Sultan Alp Arslan 1070/1071 yılı Urfa'yı kuşatmış fakat karşılıklı yapılan müzakere sonucu 50 bin altın karşılığında hem kuşatmayı sonlandırmayı hem de Urfa için tehdit oluşturmaması amacıyla mancınıkların yakılmasını kabul etmiştir (Sevim, 1998, s. 35). Mehmet Altay Köymen bunun üzerine Selçuklularda mancınıkların maliyetini hesaplamaya çalışmış ve neticede yaklaşık 1500 dinarlık maliyetleri olduğu sonucuna ulaşmıştır (Köymen, III, 2016, s. 276). Mancınıkların ateşe verilmesi mühim bir mesele olmakta ve gerekli görüldüğünde düşman eline geçmemesi için ateşe verilmesi gerekmektedir. Selçuklularda da gerekli görülmesi halinde mancınıklar ateşe verilir (Muhammed b. Süleyman er-Râvendî, II, 1999, s. 258).

Mancınıkların savaş alanlarına taşınma usulleri genel itibariyle iki farklı metotla gerçekleşirdi. Bu metotlar, daha sonra kullanılmak amacıyla parçalara ayrılarak ve kurulu vaziyette yük hayvanları veyahut insan gücüyle taşınması

³ Çarh hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Özgüdenli, O. G., Duman, İ. (2016). Ortaçağ İslâm Dünyasında Bir Ok Mancınığı: Kuşkencir. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 3 (1).93-108.; Yavaş, A. (2019). Ortaçağ'ın Ölümçül Silahı Çarh ve Onun Gizemli Uçları. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları. 2 (31). 259-280.

şeklinde (Yenidoğan, 2021, s. 103-106). Mancınıkların nakledilmesinde kullanılan küçük tekerlekli taşıta ise Rutayla olarak isimlendirilirdi (El-Câhiz, 1988, s. 80.). Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Selçuklu üzerine muazzam büyüklükte bir ordusuyla harekâta başlamış ve 1200 kişinin çektiği mancınığı da sefer esnasında yanında bulundurmaya ihmal etmemiştir (Çandarlıoğlu, 1965, s. 649).

Kuşatma silahlarının doğru bir kuruluma sahip olması için uygun bir zemin bulunması gerekmektedir. Aksi halde mancınıkların devrilmesi gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilirdi. Edebi kaynaklar mancınıkların sur ve kuleler üzerine de inşa edilebildiğini aktarır. Sultan Alp Arslan'ın Haleb seferi düzenleyeceğini haber alan Mahmud b. Zuabe, Haleb'i savunmak için surlar üzerine mancınıklar inşa ettirmiştir (Ahmed Bin Mahmud, I, 1977, s.86). (Görsel 11). Sultan Alp Arslan Ani kuşatması esnasında kuleler üzerine mancınıklar inşa ettirmiştir (Öngül, I, 2016, s. 41).

Selçuklularda mancınıkların, kuşatmalardaki taktiksel rolü ile ilgili bildiklerimiz oldukça sınırlıdır. Ancak edebi kaynaklar incelediğinde mancınıkların rolünün oldukça önemli bir yere sahip olduğu gözlemlenebilmektedir. Nitekim Ortaçağ, savaşların yoğun bir şekilde yaşandığı bir dönem olmuş ve bu bakımdan kuşatma silahlarının rolü bu dönemlerde oldukça arttırmıştır. Ayrıca Selçukluların sahip oldukları topraklar dikkate alındığında kuşatma silahlarının rolü dolaylı olarak anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ

Surlar, şehir sistemi ve yeni tip saldırı silahlarının gelişmesiyle birlikte şehir halkını koruma amaçlı tasarlanmışlardır. Fakat bu gelişim aşaması anlık bir süreçte gerçekleşmemiştir. Çatalhöyük gibi bazı Neolitik yerleşimlerin oluşturmuş oldukları konut sistemleri aslında sur sisteminin görünür bir basamağını oluşturmaktadır. Tabii bu sistemin daha ilkel basamakları olabileceği de göz önüne alınmalıdır. Selçuklular'ın kullanmış oldukları surlar, yapı itibarıyla farklı uygarlıkların sur yapısına benzemektedir. Ancak coğrafi farklılıklar dikkate alındığında sur duvarlarının yapısında kullanılan malzemeler farklılık gösterebilirdi. Aynı zamanda surlarda devşirme dediğimiz

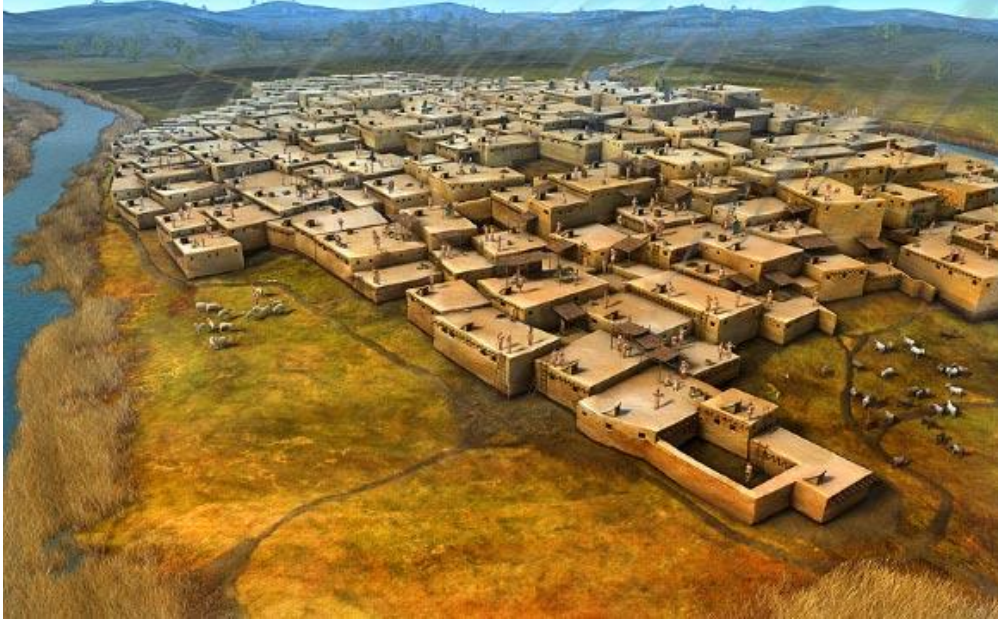
farklı yapılardan (Örneğin Antik yapılar) da taşlar kullanılabilmekteydi. Surların yalnızca şehir halkının korunması görevini üstlendiği düşünülmemelidir. Nitekim şehirler kuşatıldıkları zaman surlarda bulunan askerler, seyirdim yerlerinden veyahut burçlardan karşı müdahale fırsatı bulacaklardı. Bu bakımdan surların saldırı yönleri de bulunmaktaydı.

Güçlü surlar ile korunan şehirlerin fethedilmesi oldukça uzun süreler alabilmekteydi. Bu gibi olumsuzluklar hiçbir ordunun karşılaşmak istemeyeceği bir durumdur. Bu sebeple öncelikle şehir ile ilgili gereken bilgiler alınır ve sonrasında şehir kuşatılırdı. Kuşatma esnasında yıkım hareketi hemen cereyan etmezdi. Bu aşamadan önce kuşatılan şehrin yöneticileriyle karşılıklı müzakere yoluna başvurulur ve kuşatılan tarafa aman dileme olanağı tanınırdı. Eğer sulh yapılmazsa o zaman gereken gerektiği ölçüde yapılırdı.

Kuşatmalar esnasında en etkili saldırı silahlarından biri mancınıklardır. Mancınıklar, yapıları itibariyle farklı boyut ve şekillerde tasarlanabilmişlerdir. Selçuklular nezdinde kaynaklarda oldukça fazla mancınık ismi bulunmaktadır. Kullanılan farklı isimlendirmeler mancınıkların özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Fakat yetersiz bilgi sonucu Selçuklu mancınıklarının yapısıyla ilgili yeterli bir bilgi elde edilememektedir. Araştırmacılar, mancınıkları genel yapıları itibariyle sınıflandırmış ve üç farklı tipe ayırmışlardır. Bu tipler çekme sistemli, hibrit ve karşı ağırlık mancınık olarak isimlendirilmiştir. Çekme sistemli mancınıklar insan gücüne dayalı olarak fırlatma kolunda bulunan halatların çekilmesiyle, hibrit sistemli mancınıklar hem insan gücüne hem karşı ağırlık sistemiyle, karşı ağırlık mancınıklar ise cisimlerin fırlatılması için yalnızca karşı ağırlığa ihtiyaç duyulan sistemle birbirlerinden ayrılmaktadır.

Görsel 1: Çatalhöyük konutları illüstrasyonu.

Kaynak: <https://www.sci.news/archaeology/catalhoyuk-urban-problems-07300.html>

(erişim tarihi: 29/10/2022).

(son

Görsel 2: Erzurum Kalesi Hava Fotoğrafı.

Kaynak: <https://www.trthaber.com/foto-galeri/gecitler-ulkesi-erzurumda-165-kale-belirlendi/47862/sayfa-1.html>

(son erişim tarihi 29/10/2022).

Görsel 3: İznik kuşatması konu edilen Fransız el yazması. (13-14. yy.)

Kaynak: Demirkent, 2004, s. 31.

Görsel 4: Assur sapanıcı birliklerinin betimlendiği rölyef. (M.Ö. 8. yy.)

Kaynak: <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/ancient-assyrian-soldiers-were-haunted-war-too-180954022/> (son erişim tarihi 30/10/2022).

Görsel 5: Semarkant Pencikent Sarayı, çekme tipli mancınık betimlemeli duvar resmi. (7-8.yy.)

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki/Mangonel> (son erişim tarihi 31/10/2022).

Görsel 6: Ioannes Skylitzes'in el yazmasından, Misis kuşatması detayı. (12. yy.)

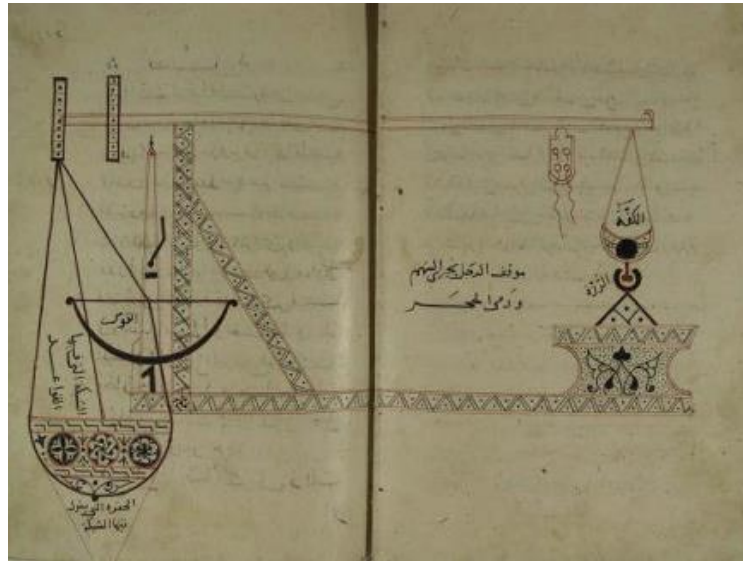
Kaynak: Tsamakda, 2002, İllüstrasyon 151r.

Görsel 7: Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemedânî, Câmiu't-Tevârîh eseri hibrit mancınk betimlemesi

Kaynak: - [Manuscripts of the Islamic World and South Asia \(ed.ac.uk\)](http://Manuscripts of the Islamic World and South Asia (ed.ac.uk)) (son erişim tarihi 31/10/2022).

Görsel 8: Mardî et-Tarsûsî, Tabsiratu Erbâb Fî Keyfiyyeti'n Necât Fi'l-Hurûb eseri karşı ağırlık mancınk betimlemesi

Kaynak: Göksu, 2010, s. 304.

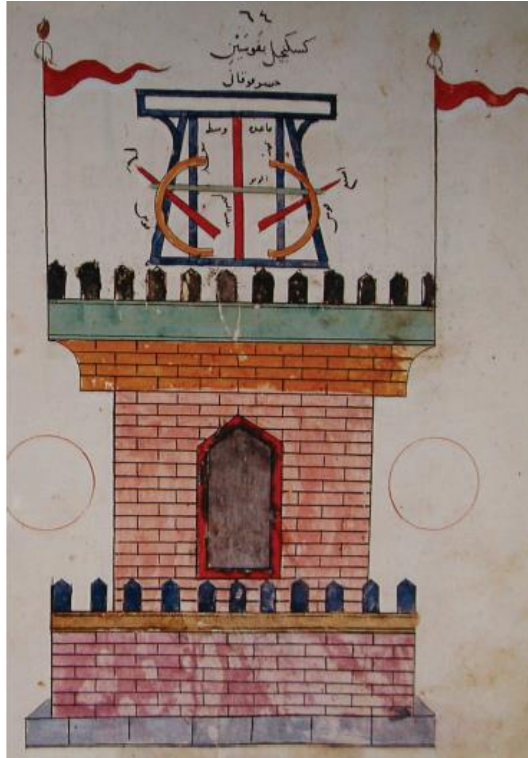

Görsel 9: Savaşçılar kasesi, arrade betimlemesi detay. (Erken 13. yy. Kaşan)

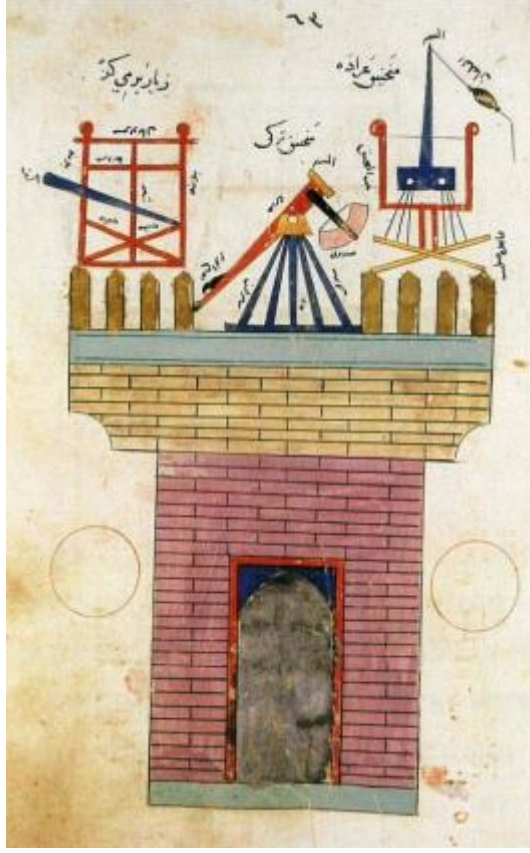
Kaynak: https://www.wikiwand.com/en/Mina'i_ware?fbclid=IwAR1xUVcikn9yIocP4AlvTQy9qTX5567GC8f1bo_vRrctL92O0ShGKfEsvyBY (30/10/2022).

Görsel 10: İbn Erenbugâ, el Enîk fi'l-menâcenîk eseri çarh betimlemesi

Kaynak: Özgüdenli ve Duman, 2016, s. 108.

Görsel 11: İbn Erenbugâ, el Enik fi'l-Menâcenik eseri, burç üzerinde karşı ağırlıklı mancınık betimlemesi.

Kaynak: Sezgin, 2014, s. 136.

KAYNAKÇA

Ahmed Bin Mahmud. (1977). Selçuk-Nâme (I. Cilt). (E. Merçil Çev.) İstanbul: Tercüman Gazetesi.

Akarca, A. (1998). Şehir ve Savunması. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî. (2013) Tarih-i Cihan Güşa. (M. Öztürk Çev.) İstanbul: Türk Tarih Kurumu.

Anonim Haçlı Tarihi. (2013). (E. Ayan Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.

Basista, M. (2004) Hybrid or Counterpoise: A Study or Transitional Trebuchets. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Western Michigan University, Michigan.

Blair, S. (1995). A Compendium of Chronicles: Rashid al-Din's Illustrated History of the World. London: Nour Foundation.

Chevedden, P. E. Eigenbrod, L. Foley, V. Soedel, W. (July 1995) The Trebuchet. Scientific American, 1(273), 1(1995), 66-71.

Clark, L. (2015). Ancient Assyrian Soldiers Were Haunted by War, Too. Erişim Tarihi: 30 Ekim 2022. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/ancient-assyrian-soldiers-were-haunted-war-too-180954022/>.

Çandarlıoğlu, G. (Ağustos 1965) Malazgirt Meydan Muharebesi. Türk Kültürü Dergisi, 3(34), 647-652.

Demirkent, I. (2004) Haçlı Seferleri. İstanbul: Dünya Yayınları.

El- Cāhiz (1988) Hilâfet Ordusunun Menkibeleri ve Türklerin Faziletleri. (R. Şeşen Çev.). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Erdoğan, A. (2004) Harezmsahlar İmparatorlu'nda Askeri Teşkilat. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Fulton, M. (2018). Artillery in the Era of the Crusades: Siege Warfare and the Development of Trebucket Technology. Leiden: Brill Press.

Göksu, E. (2008). Türk Kültüründe Silah. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Göksu, E. (2010). Mardî Et-Tarsûsî'nin "Tabsıratu Erbâbi'l-Elbâb Fî Keyfiyyeti'n-Necât Fî'l-Hurûb" Adlı Eseri ve Ortaçağ İslâm Tarihçiliği Bakımından Önemi. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. 17(43). 291- 307. Erişim Tarihi 27 Eylül 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/33527>.

Göksu, E. (2019). İslam Tarihinde Mancınıklar ve Mancınık Teknolojisi. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 2 (2). 159-175. Erişim

Tarihi: 25 Eylül 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/908721>.

Trt Haber. (2022). Geçitler Ülkesi Erzurum'da 165 kale belirlendi. Erişim Tarihi: 29 Ekim 2022. <https://www.trthaber.com/foto-galeri/gecitler-ulkesi-erzurumda-165-kale-belirlendi/47862/sayfa-1.html>.

Gurstelle, W. (2004). The art of catapult: Build Greek Ballistae, Roman Onagers, English Trebuchets and More Ancient Artillery. Chicago: Chicago Review Press.

Gravett, C. (2000). Medieval Siege Warfare. Oxford: Osprey.

Hodder, I., Peter P. (2010). 'History House: A New Interpretation of Architectural Elaboration at Çatalhöyük. Religion in the Emergence of Civilization: Çatalhöyük as a Case Study. I. Hodder (Ed.). 163- 186. New York: University of Cambridge Press.

İbn Bibî. (1996). El Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l Alâyye Selçukname (I. Cilt). (M. Öztürk Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Yayınları.

İbn Erenbugâ ez-Zeredkâş. (1985). el-Enîk fi'l-menâcenîk, (Tahkik: İhsân Hindî). Dımaşk: Câmîatu Haleb.

İbn Kesîr. (1995). el-Bidâye ve'n-Nihâye (I. Cilt). (M. Kesin Çev.). İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbnü'l Esir. (1999). el-Kâmil fi't-Târîh (IX Cilt). (A. Özyayın Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.

Johann De Plano Carpini. (2000). Moğol Tarihi ve Seyahatname (E. Ayan Çev.) Trabzon: Derya Kitabevi.

Koca, S. (2002). Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar. Türkler Ansiklopedisi. (7. Cilt). 344-353. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Köymen, M. A. (2016). Büyük Selçuklu İmparatorluğu. (3. Cilt) Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Mardî b. Ali b. Mardî et-Tarsûsî'. (2004) Tabsiratu Erbâbi'l-Elbâb Fî Keyfiyyeti'n Necât Fi'l-Hurûb. F. Sezgin (Ed.). Frankfurt: Facsimile Editions.

Mevlâna. (2011). Divân-ı Kebîr. (XI. Cilt). (A. Gölpınarlı Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Muhammed b. Süleyman er-Râvendî. (1999). Râhat-üs-sudûr ve Âyet-Üs-Sürûr. (II. Cilt). (A. Ateş Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

News Staff. (2019). Neolithic Çatalhöyük Experienced Modern Urban Problems. Erişim Tarihi: 29 Ekim 2022. <https://www.sci.news/archaeology/catalhoyuk-urban-problems-07300.html>.

Öngül, A. (2016). Selçuklular Tarihi 1: Büyük Selçuklu, Irak, Kırman ve Suriye Selçuklular. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Öngül, A. (2016). Selçuklular Tarihi 2: Anadolu Selçukluları ve Beylikler. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Özgüdenli, O. G., Duman, İ. (2016). Ortaçağ İslâm Dünyasında Bir Ok Mancınığı: Kuşkencir. Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 3 (1).93-108. Erişim Tarihi: 5 Eylül 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/293548>.

Petersen, L. I. R. (2013). Siege Warfare and Military Organization in the Successor States (400-800 AD): Byzantium, the West and Islam. Leiden: Brill Press.

Purton, P. (2009). A History of the Early Mediavel Siege 450-1200. Great Britain: Boydell Press.

Purton, P. (2010). A History of the Late Mediavel Siege 1200-1500. Great Britain: Boydell Press.

Runciman, S. (1989). Haçlı Seferleri Tarihi. (I. Cilt.). (F. Işıltan Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Saimre, T. (2006). Trebuchet: A Gravity Operated Siege Engine. Estonian Journal of Archaeology. 10 (1). 61-80. Erişim Tarihi: 15 Eylül 2022. https://kirj.ee/wp-content/plugins/kirj/pub/arch-2006-1-3_20210108123408.pdf?v=ebe021079e5a.

Sevim, A., Erdoğan. M. (1995). Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sezgin, F. (2004). Science et technique en Islam: catalogue de la collection d'instruments de l'institut d'histoire des sciences Arabo-Islamiques. (V. Cilt). Frankfurt: Johann Wolfgang Goethe Universitat.

Sevim, A. (1998). Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Mira'âtü'z-Zaman Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler II: Sultan Alp Arslan Dönemi. Belgeler. 19 (23) 1-51. Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2022. <https://belgeler.gov.tr/tammetin-pdf/44/tur>.

Titus Livius. (1823). The History of Rome. (G. Baker Çev.). New York: J. Maxwell Press.

Tsamakda. V. (2002). The İlustrated Chronicle of Ioannes Skylitzes in Madrid. Leiden: Alexandros Press.

Takvim-i Vekayi

Urfalı Mateos. (2000). Vekayi-Nâmesî ve Papaz Grigor'un Zeyli. (H. D. Andreasyan Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Uyar, M. (2006). Ādāb el-Harb ve el-Şecā'ā'ya Göre: Hisar ve Kuşatma Geleneği. Tarih Araştırmaları Dergisi. 25 (40).215-224. Erişim Tarihi: 5 Ekim 2022. dergipark.org.tr/tr/download/article-file/782327.

Vitruvius. (2005). Mimarlık Üzerine On Kitap. (S. Güven Çev.). Ankara: Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

Yavaş, A. (2019). Ortaçağ'ın Ölümçül Silahı Çarh ve Onun Gizemli Uçları. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları. 2 (31). 259-280. Erişim Tarihi: 15 Eylül 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/907053>.

Yenidoğan, Hasan. (2021). Büyük Selçuklu Ordusunda Sefer Organizasyonu. (Yayınlanmamış Doktora tezi) Gaziantep Üniversitesi: Gaziantep.

Wikipedia. Mangonel. Erişim Tarihi: 31 Ekim 2022. <https://en.wikipedia.org/wiki/Mangonel>.

Wikiwand.Mina'iWare.ErişimTarihi:30Ekim2022.
https://www.wikiwand.com/en/Mina'i_ware?fbclid=IwAR1xUVcikn9yIocP4AlvTQy9qTX5567GC8f1bovRrctL92O0ShGKfEsvyBY.